

משבר הקורונה מביט גלובלית – כיצד נערכים לשלב הבא?

הרצאתו של פרופ' מנואל טרכטנברג

במסגרת סדרת ההרצאות: זמן משבר – זמן מנהיגות • 31.3.2020

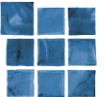
אני מאוד שמח להיות אתכם. בימים אלו אין לנו הרבה הזדמנויות לאינטראקציה, בטח לא עם קהל כל כך רחב. אני רוצה להגיד כמה מילות פתיחה, קודם כל ההתייחסות שלנו למשבר, לאירוע האדיר הזה שמתרחש עלינו ועל כל העולם. יש כאלה שמדברים במונחים של אסון. לא רבותיי, זה לא אסון, הדברים הם עדיין תחת שליטה. אנחנו נהיה יותר עניים אולי בחומר אבל לא ברוח, אז קצת פרספקטיבה. ומילה שנייה על הפרספקטיבה – רבותיי, אני לא הייתי בוחר בשום מקום אחר בעולם להיות בו בנסיבות האלו מאשר במדינת ישראל, עם כל הביקורת, עם כל הקושי שיש לנו עם מה שקורה כאן, אסור לנו לשכוח את זה. בשום מקום לא הייתי בוחר להיות.

כעת לנושא שעומד לפנינו. הדבר הראשון שרציתי שנבין לגבי הקורונה זה שזה אכן אירוע יחיד במינו, לא רק עבורנו, בוודאי עבורנו, אלא כנראה בהיסטוריה האנושית כולה. מגיפות היו, מגיפות יותר קשות. המגפה השחורה שהתחילה במאה ה-14 חיסלה בין שלישי לחצי מכל האוכלוסייה באירופה של אותם ימים. היו אירועים יותר קשים במקומות מסוימים, כמו מלחמת העולם השנייה באירופה, בוודאי עבורנו, עבור העם היהודי. אבל יש כמה מאפיינים לאירוע הזה שעושים אותו ליוצא דופן לחלוטין, אני רוצה להתעכב על הדברים האלה, חשוב מאוד לקבל את הפרספקטיבה הזו של הייחודיות של האירוע.

אבל קודם כל, הווירוס הזה נוחת עלינו, על העולם, על כל העולם, כשבעולם מתרחשים כמה תהליכים שהם כשלעצמם מאוד חשובים ומעצבי מציאות. מהם התהליכים האלה? אז קודם כל הגלובליזציה, הגלובליזציה שכל כך שמענו עליה, פירושה זרם בלתי פוסק של סחורות, של אנשים, של רעיונות, של אלמנטים של תרבות, של אופנות, של כמובן הון פיננסי ואחר. הכול זורם בקצב הולך וגדל. הזרימות האלו מחקו למעשה את הגבולות הגיאוגרפיים, את הגבולות בין מדינות והפכו לאיזה זרם אדיר שמעצב כל פינה של המציאות שאנחנו חיים בה. זה פעם אחת הגלובליזציה האדירה הזו, התהליך של הגלובליזציה. כן, הייתה גלובליזציה או גלים של גלובליזציה גם בעבר, החל מהאימפריה של אתונה במאה החמישית לפני הספירה, אבל לא בממדים האלה, מעולם לא קרוב לממדים האלה.

האלמנט השני, שהוא זה שמעצב את העולם שאנחנו חיים בו, זה הצמיחה הכלכלית הממושכת והמהירה שבעצם כיום כל העולם נמצא בתוך התהליך, חוץ מכמה יוצאי דופן כמו קוריאה הצפונית שלא כדאי להתעכב. אותה צמיחה כלכלית הצליחה להרים את רוב העולם, לפחות מעוני קיצוני מה שנקרא, העוני הקיצוני נחתך מכ-50%. לפני 30 שנה 50% של האנושות עדיין הייתה בתוך מה שנקרא עוני קיצוני, היום כ-10%. הישג אדיר ובלתי נתפס שאין לו אח ורע כמובן בהיסטוריה.

על זה, על העולם הזה שכל כך מעוצב על ידי הגלובליזציה והצמיחה הכלכלית, נוחת בוקר בהיר אחד הקורונה וירוס. מה הוא עושה? למה הוא גורם הנגיף הזה? כמובן יש את ההיבט הרפואי הבריאותי שאנחנו כל כך טרודים בתוכו, בצדק, כי הוא מאיים על כל אחד מאיתנו, אבל מה שהוא עושה הוא לא עושה ישירות בעצמו, אלא שהאימפקט שלו על החיים של כל העולם, בא בשל האמצעים שאנחנו נוקטים כדי להתמודד אתו, כדי להימנע מהדבקה. מה אנחנו עושים? מה כל ממשלה בעולם עושה? עוצרת, שמה גבולות. אז זה התחיל מעצירה של טיסות בינלאומיות, סגירת גבולות, זה המשיך בבידוד של אלה שהיו חשופים פה ושם וכו' וכו' וכמעט בכל מקום בעולם הגענו לאותה נקודה של הסגר. הסגר פחות חמור, הסגר יותר חמור, אך בסופו של דבר הסגר. כיום כמעט בכל שעה נתונה, שבעה וחצי מיליארד איש נמצאים צפונים בתוך הבתים שלהם. עכשיו מה זה אומר אל מול מה שתיארתי קודם את הגלובליזציה והצמיחה הכלכלית.

הצמיחה הכלכלית הרי ניזונה מהגלובליזציה, כדי לייצר כל דבר בכל מפעל כמעט בעולם אתה תלוי בכך שיגיעו אלייך חומרי גלם וחלפים ואנרגיה וכו' שמיצרים בכל מקום אחר בעולם, שיגיעו אליך אתה מייצר ושולח את זה בחזרה בפיזור מאוד מאוד רחב. אז כשבאה הקורונה וגורמת לכך שהסגר יוטל אז הכול נעצר. תחשבו על נתיבי איילון ביום טוב שהתנועה זורמת ופתאום במכה אחת אתה עוצר את כולם, כל המכוניות עומדות במקומן, אי אפשר לזוז. זה מה שקורה כיום, התהליך הכלכלי נעצר במכה אחת, חוץ מהתעשיות שקשורות כמובן להתמודדות עם המשבר, כמו הפרמצבטיקה, כמו המזון, כמו השליחויות וכך הלאה. אבל כמעט כל היתר נעצר. לא נגזים אלא שאנחנו חיים חיים תרבותיים מאוד אינטנסיביים של פנאי ומה לא, וכל זה מותנה בזרימה של מה שנקרא להיות ביחד בהתקהלות כלשהי. כל זה נעצר. אז האימפקט, העוצמה האדירה של המכה שנחתה על העולם באה משם. עם כל הכאב רבותיי מספר המתים יחסית למה שלא יהיה, לנדבקים, לאוכלוסייה, לנפטרים מסיבות אחרות, הוא עדיין, יש להגיד ברוך ה', עד כה הוא זעום.

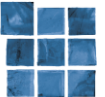
המכה באה מהתגובה של כל העולם כדי להתגונן מפני אותו איום. אם כן, העצירה הזו גורמת למשבר כלכלי שמעולם לא קרה. יש שמזכירים את המשבר הגדול שהחל ב-1929. דרך אגב, מי שלא יודע, המשבר הוא שנחשב המיתון הגדול, נמשך עד בעצם מלחמת העולם השנייה. מה שבסופו של דבר חיסל את המשבר 10 שנים אחר כך זה הכניסה של ארה"ב במלחמת העולם השנייה, אבל היו גלים של המדיניות של רוזוולט שעזרה. אין דמיון בין שני האירועים, מה שקורה עכשיו, ההיקף שלו הוא הרבה יותר גדול. אנחנו ניווכח בעוד זמן קצר שהתוצר הלאומי של ארה"ב יתכווץ ב 20%, ממדים לא נתפסים. הרי המקרה הכי חמור של התכווצות תוצר שאנחנו חוונו בעשרות השנים האחרונות היה של יוון בעקבות המשבר הייחודי שקרה ליוון אחרי 2008 והוא הסתכם בסדר גודל של התכווצות של כ-15% של התוצר של יוון, אבל זה על פני כמה שנים. פה אנחנו מדברים על חודשיים שלושה שהתוצר הלאומי של ארה"ב, הכלכלה הגדולה ביותר בעולם, הולך להתכווץ בסדר גודל של שתי ספרות, וכמובן גם התוצר שלנו כך יהיה.

אם כן, אמרתי קודם שזו פעם ראשונה שדבר כזה קורה, זו פעם ראשונה, שימו לב, שאירוע כלשהו מתרחש על כל האנושות כולה ללא יוצא מן הכלל. כיום יש 203 מדינות או טריטוריות שהקורונה הגיעה אליהן, אין מקום אחד בעולם חוץ מצוללות, צוללות זה המקום הכי בטוח שיש כיום. לפני כמה ימים פגשתי בחור משלנו שחזר מצוללות והוא לא הבין מה קורה פה, הוא היה בהסגר אחר, אז זה המקום הכי בטוח כיום בעולם אבל חוץ מזה אין אף מקום שהוא חסין בפני קורונה.

רבותיי, יש כיום בעולם שבעה וחצי מיליארד איש, כולם חשים את אותה חרדה קיומית, כולם חרדים מפני העתיד הכלכלי באותה מידה. יש כאלה שיסבלו יותר ויש כאלה שיסבלו פחות, אבל לעולם לא היה יותר נכון להגיד שכל העולם הוא כפר אחד קטן. שימו לב, אף פעם לא היה ככה. מלחמת העולם, לא הראשונה ולא השנייה לא היו ממש מלחמות עולמיות. לדוגמה, כמעט כל דרום אמריקה, היו כמה יוצאי מן הכלל... לא הייתה מעורבות במלחמות האלו, וחלקים מסוימים של אפריקה ושל אסיה. השפעת הספרדית שחיסלה יש אומרים כחמישים מיליון איש בעולם לא הגיעה לכל פינה, אם כי אין לנו עדויות מספיק טובות על אזורים מסוימים. זו הפעם הראשונה שזה נוגע לכולנו. 7.5 מיליארד איש זה הרבה כמובן ואחת הצרות של הכמות האבסולוטית היא ההסתברות למוטציות של הנגיף, ההסתברות הזו עולה ככל שמספר נשאים עולה וזה לא לטובתנו.

הדבר השני שהוא יוצא דופן או ייחודי בסיטואציה הזאת זה שהזכרתי קודם את תהליך הגלובליזציה והצמיחה הכלכלית, התהליכים האלה שהם כשלעצמם חיוביים במובן הכלכלי לפחות הביאו לתופעות לוואי קשות. לדוגמה השתיים הבולטות ביותר הן שינויי האקלים והתופעה השנייה והקשה זה אי-השוויון הגובר בכל העולם. זה לא הכול, אפשר לציין גם את מגפת האופיואידים בארה"ב, אבל לא רק, שגובה חיים של רבים מאוד. אפשר לציין את ההתעוררות של הדמוקרטיה המערבית וכו', אנחנו תכף נדבר על הדברים האלה. אבל הווירוס הזה נופל עלינו כשאותן תופעות לוואי נהיות יותר חמורות, ללא קשר לקורונה. זה קורה כאמור כשתופעת האקלים, מה שהיה בשנה שעברה מבחינת אירועי טבע יוצאי דופן בחומרתן, לא היו אף פעם וזה כנראה הולך לחזור על עצמו החל מהסתיו. ועל זה נופל הווירוס של הקורונה.

הדבר השלישי שקורה פה בזמן שהקורונה נופל עלינו זה החיכוך ההולך וגובר בין שתי מעצמות העל – ארה"ב וסין. אני רוצה לציין כאן ויהיה לכם זמן בימים אלה שתקראו ספר, ספר של בראון אריסון, אח"כ יעל

תחלק בדיוק את הרפרנס, ספר שנקרא "מיועד למלחמה", שמתאר מה קרה בחמש מאות השנים האחרונות בעולם כשהייתה סיטואציה כזאת של מעצמת-על שהיא המעצמה שטוענת לבכורה, ומעצמה אחרת שעולה מלמטה ומאתגרת את מעצמת-העל. היו 16 מקרים כאלה בחמש מאות השנים האחרונות, 12 מתוך 16 המקרים הסתיימו במלחמה. יש שאלה אם אפשר יהיה להימנע מזה. אבל שוב פעם, הווירוס הזה קורה כאשר המתחיות בין ארה"ב לבין סין הגיעה לשיאה עם מלחמת הסחר שטרמפ פתח בה לפני שנה וחצי, והדבר הזה מתפוצץ לה. לאן זה עלול להוביל אותנו? מה יקרה ברגע שנצא מזה? ודרך אגב מה זה אומר נצא מזה? הרי כנראה, כל המומחים טוענים שהווירוס הזה לא הולך להיעלם, אלא שהוא עשוי לדעוך כדי לחזור כשהעונות יתחלפו לקראת החורף, לך תדע. אבל בכל אופן, נניח לטובתנו אנו לתחושה שלנו שהאפיזודה החמורה הזאת תסתיים מתישהו בחודשים הקרובים. מה מצפה לנו? למה אנחנו יכולים לצפות? אז קודם כל אני רוצה להגיד מילה על הפן האישי של כל אחד מאיתנו, לא אישי שלי. תראו, אין ספק שאנחנו חיים בעולם שבו הכלל הוא שכל אחד מאיתנו נתון לאיזה מירוך מטורף שמתחיל מהיום הראשון. התחרות בבית הספר על להיות יותר טוב בלימודים, התחרות בצבא, התחרות בלימודים, התחרות להשיג עבודה ראויה וקריירה, לגדל ילדים ולתמוך בהורים והכלכלה וכו' וכו'. מירוך, מירוך, שנראה לי שהקצב שלו גובר עם הזמן. המירוך הזה בין היתר גורם לכך שאנחנו קצת מאבדים פרספקטיבה, שאין לנו את הזמן. דרך אגב, גם חופשים הופכים למרוץ – לאן לטוס, לאיפה להגיע, מה לעשות, להספיק, תוך כדי כך להצטלם עם הסלפי כדי לשלוח הביתה. כלומר אין לנו באמת הזדמנויות לרפלקציה, התבוננות עצמית, לשאול שאלות קיומיות. אז אחד הדברים שאני רוצה להגיד לכם בהינתן שאנחנו ממילא כלואים, בהינתן שממילא נגזר עלינו להיות בסיטואציה הזו, לפחות בואו ננסה גם לשאול שאלות על משמעות.

יש את הספר הידוע שיצא כבר לפני 30 שנה, של מילאן קודרה "הקלות הבלתי נסבלת של הקיום" שהוא שואל בעצם שאלות מהסוג הזה. אז אני מציע לעצמנו בואו ננסה גם לתת את הדעת גם על הדברים האלה, אבל זה בפן האישי.

עכשיו לתמונה היותר כללית, עכשיו אני רוצה לטעון טענה שהיא לא טריוויאלית ולא ברורה מעצמה. הקורונה, לדעתי הווירוס הזה לא יכול כשלעצמו לשנות מציאות, אבל מה? הווירוס הזה יכול בהחלט לקחת תהליכים ומגמות שממילא קיימים, חלקם בצורה יותר מפורשת חלקם פחות, ולהגביר אותם לפעמים מאוד מאוד להפוך אותם לגלויים יותר, אם היו תת-קרקעיים ונסתרים. עוד פעם, זו אמירה לא טריוויאלית, אפשר להתווכח על זה, אבל ככה אני חושב, בדרך כלל זה מה שקורה באירועים גדולים שנחתים על מדינה, על חברה וגם על הפרט. לא קורה משהו לחלוטין אחר, אלא שכאמור משמש כמגבר.

אם כך, מוטל עלינו, אם הקורונה יכולה רק להגביר תהליכים קיימים, אזי מוטל עלינו לזהות את התהליכים שקיימים כבר בצורה זו או אחרת ולשאול איך הקורונה עשויה להשפיע עליהם לטובה או לרעה ואז ליטול יוזמה כדי לנסות ולהעצים את מה שטוב שיועצם ולנסות לעצור ולמנוע את מה שלא. זו משימה מאוד מאוד לא פשוטה ועל זה אני רוצה לדבר.

אז בואו ניקח כמה דוגמאות של מה זה תהליכים שמתרחשים ממילא ומה מקומנו בדבר הזה. קחו ברמה הגלובלית את ההחלשה של הארגונים וההתארגנויות הרב-לאומיות, כמו האיחוד האירופי. האיחוד האירופי לפני הקורונה התחיל... לא בדיוק להתפרק, אבל התגלו בו סדקים מאוד רציניים, וכמובן המקרה של הברקזיט זה הכי בולט. בא הקורונה ומה עושה? בפעם הראשונה מאז שהאיחוד האירופי קם, נסגרו גבולות בין מדינות בתוך האיחוד האירופי. עכשיו, זה מוצדק, אתה אומר האוסטרים לא רצו שאיטלקים ייכנסו בגלל ההדבקה. אני אומר משהו נורמטיבי, אני אומר שזה קורה וזה עלול להמשיך ולקרות. תראו את ההיחלשות, גם בגלל טראמפ, של נאט"ו, שכל כך חייבה איזה מבצר של יציבות עבור העולם המערבי וביטחון. נאט"ו מאוד נחלשה, גם ארגון הסחר הבינלאומי וזה מזמין מלחמות סחר וכו' וכו'. כלומר יש פה הסכמי פריז על האקלים, ארה"ב צפצה עליהם, ואז היכולת של העולם לשתף פעולה כדי להתמודד עם בעיית האקלים, היכולת הזו נחלשה. אז זו מגמה אחת. ואז בא הקורונה, ומכה גם על זה, ומה שאנחנו רואים זה תגובה אינסטינקטיבית של כל אחד לעצמו, שהרי כל אחד חושש מהשני במצב הזה של קורונה.

כולם נלחמים על להשיג מסכות, להשיג מכונות הנשמה. כאשר התגובה הייתה צריכה להיות, בעולם אידיאלי, של שיתוף פעולה, כולם יכולים לצאת נשכרים משיתוף פעולה, אבל לא – נסגרים. אז אם כן מגמה קיימת

שהחלה קודם, הקורונה מגדיל את המגמה הזאת וצריך לשאול את השאלה מה תפקידנו אנו אל מול התהליך הזה.

דוגמה שנייה, בעניין מה שהזכרתי על הצמיחה הכלכלית. הצמיחה הכלכלית היא נהדרת, היא מדהימה, מוציאה אותנו מעוני וכו'. אבל אנחנו יודעים, זה מזמן שהנתון הזה, אותו אחוז שהפך לקדוש, אחוז הצמיחה, האם זה 3%, האם זה 4%, האם זה 2%, זה כמו מפלס הכינרת – כל העיניים נשואות לאותו שיעור גידול. האם זה חזות הכול? האם זו באמת המטרה היחידה שצריכה להנחות אותנו? אני, כשהייתי בתפקידים בממשלה, וזה קורה פעם בשנה ואחר כך פעם בשנתיים, הטקס של העברת תקציב המדינה בפני הממשלה לדיון, אז במצגת הראשונה שמוצגת לממשלה כולה, מה מוצג? תמיד שיעור הצמיחה הצפוי של המשק, זה "הדבר" שכל העיניים נשואות אליו. האם זה נכון שיהיה ככה? אז אני רוצה להגיד לכם לא, מכיוון שהמושג של צמיחה כלכלית, כפי שהוא נמדד ומוגדר, הוא צר מאוד. עוד הרבה לפני הקורונה, ארגונים בינלאומיים וכלכלנים בכירים וכו' באו ואמרו, רבותי זה לא הדבר היחיד, בואו נציע שורה של מדדים שצריך להסתכל עליהם. על כן, האומות המאוחדות פיתחו מה שנקרא "האינדיקטור להתפתחות אנושית" שכולל כמה מדדים, ולא רק הגידול של התוצר כפי שאנחנו מודדים.

ה-OECD פרסמה מה שנקרא "האינדקס של חיים טובים יותר", שוב פעם שורה של מדדים שכוללים בריאות, חינוך, איכות הסביבה, מעורבות אזרחית וכו'. כלומר להציג שורה של מדדים, כאשר אחד מהם זו הצמיחה הכלכלית כפי שאנחנו מכירים, ושנקבל החלטות בתור קולקטיב על ה-tradeoffs ביניהם – אם זה יותר מזה זה פחות מזה. אם אתה רוצה להוריד מסים כדי לתת לסקטור העסקי לצמוח יותר כי זה מגדיל את הצמיחה, דע לך שזה בא על חשבון ההשקעה במערכת הבריאות, ויום אחד תשלם על זה, כמו שאנחנו משלמים כיום. דע לך שאם אתה משחרר רגולציות, כמו שעושה טראמפ כיום, על זיהום של המכוניות המיוצרות, אז כולנו נשלם על זה, כולנו תרתי משמע, כל העולם, בגלל שינויי האקלים שנגרמים כתוצאה מהדברים האלה. נכון, הצמיחה תגדל, אז מה? אז פתאום כל השאלות האלו שהיו שם קודם, הקורונה לא העלתה את השאלה הזאת, מקבלות משנה תוקף בעולם שאנחנו הולכים אליו.

אמרתי על העניין של האי-שוויון. תראו, מצד אחד לנגיף הזה יש את התכונה הזו שהוא לא יודע להבחין בין ראשי ממשלה ונסיכים ובין עניי העם, הוא פוגע בכולם, בנסיך צ'ארלס, בבוריס ג'ונסון, בסנטורים בארה"ב וכך הלאה וכך הלאה, וגם כמובן באנשים מן השורה. אז מהבחינה הזו מה שקוראים The great equalizer. לא בדיוק, כי אנחנו נגלה תוך כדי הליכה וזה כבר ברור שכרגיל בסיטואציות האלו השכבות הנמוכות יסבלו יותר מכל הבחינות. הם יהיו המפוטרים הראשונים ואלו שלא יוכלו לחזור ולמצוא מקומות עבודה. אלו שיהיה להם הרבה יותר קשה להתמודד עם הפן הבריאותי עצמו. תחשבו מה שקורה בארצות הפחות מפותחות בערים הגדולות שמסביבן יש טבעת של שכונות עוני שאין שם סניטציה ואין שום אפשרות להביא לשם שירותי בריאות מינימליים. מה יקרה איתם? מה יקרה אם חלילה המגפה באמת תתפרץ בהודו או במדינות אחרות שיש להן אוכלוסייה כל כך גדולה ברמה סוציו-כלכלית נמוכה. אז אי-השוויון ילך ויגדל ללא ספק. בעלי האמצעים, למשל בצרפת יש טרזניה מאוד גדולה על כך שכל עשירי פריז בורחים לבתים שלהם בכפר, יש להם לאן לברוח, לאחרים אין. אז הדברים האלה, עוד פעם אי-השוויון אמרתי קודם, זה נושא שלמעשה נמצא איתנו ממזמן אבל הוא הולך לקבל יתר עוצמה בקרוב.

מה לגבי הדמוקרטיה הליברלית המערבית שנמצאת תחת מתקפה זה כבר כמה שנים? עוד פעם ביתר שאת בגלל טראמפ, אבל לא רק. אני חייב להגיד שנמצאת מתקפה חזיתית גם אצלנו. לדמוקרטיה המערבית הליברלית כפי שאנחנו מכירים או הכרנו אותה היו שנים טובות יותר בכל העולם. זה נמצא תחת מתקפה. מה יקרה עם הקורונה? קשה לדעת, אבל יש להניח כי זה בדרך כלל קורה שבעקבות אירוע כזה יש את השלב שכולנו מתגייסים בעולם כדי להתמודד, אתה סוגר שורות. בכלל זה מאוד מעניין, שיעור התמיכה במנהיגים, בראשי ממשלה עלה בעולם, ובאנגליה עלה על אף מה שקרה עם בוריס ג'ונסון שבהתחלה הוא לא נקט באמצעים הנכונים, עלה בארה"ב על אף אותה סיבה וכך הלאה, למה? זה מאוד ברור, אתה מרגיש מאוים אז אתה סוגר שורות. בסדר גמור, טוב שקורה כך. אבל מתישהו כשהעסק יתחיל להשתחרר אז יתחילו לצאת החוצה – מה שלא נעשה, מה שנעשה לא טוב, הפגיעה הדיפרנציאלית באלה ואחרים ואז יהיו, אני מניח, גלים של התמרמרות וכו' וזה עלול ללכת למקומות מאוד קשים של פופוליזם או הטלת ספק נוסף

בדמוקרטיה וכו'. זה מה בדרך כלל מה שקרה בעולם בעקבות מצבים משבריים שכאלה, איך אנחנו נתמודד עם הדבר הזה.

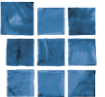
אני רוצה לומר עוד משהו בהקשר הזה. העולם המערבי הליברלי מבוסס בין היתר על אינדיבידואליזם. רבותי, יש הבדל בין אינדיבידואליזם לבין סגידה לפרט ללא עוגן מוסרי. מה שאנחנו היינו עדים לו בהרבה מקומות בעולם ובמידה מסוימת, פחותה למזלנו, בארץ, זו כאמור אותה סגידה לפרט במנותק מאיזשהו בסיס מוסרי. זה לא יכול להימשך. כיום אנחנו רואים גם איזו תובנה כזאת שהקהילה המידית שסביבנו מאוד חשובה להתמודד, ניתן דוגמה טריוויאלית מטריאלית – כיום פתאום אתה מגלה שנורא חשוב שיש מכולת שכונתית, כי קשה כיום ללכת לסופרמרקט רחוק. רבותי, המוסד הזה שנקרא מכולת שכונתית הולך ונעלם, למה? כי הוא פחות יעיל מהסופרמרקט הגדול, אבל לא הכול יעילות, אני אומר את זה ככלכלן, פתאום השכונתיות היא חשובה. השכונתיות לא הולכת יד ביד עם אינדיבידואליזם קיצוני. אז זה גם משהו שיעמוד על הפרק.

יש כמובן גם תופעות חיוביות שקורות, למשל העניין של הלמידה מרחוק. תראו, הלמידה מרחוק הייתה קיימת הרבה קודם, הקורסים המקוונים התפתחו על ידי edX, coursera ואחרים לפני כעשור. בכל אוניברסיטה כמעט בעולם וגם אצלנו זו מגמה שנמשכה. כעת במכה אחת כמעט בכל מקום בעולם זו הדרך ללמד, ופתאום אתה מגלה שאפשר, זה לא אותו דבר אבל אפשר לעשות את זה. אני לא יודע איך זה ייגמר העסק הזה, אבל יש משהו ביכולת לפתוח את ההשכלה, לפתוח אותה להמונים.

תראו, רכישת השכלה, רכישת כישורים, רכישת תרבות, אנחנו יודעים את זה הרבה זמן, זה המפתח להתפתחות של הפרט האנושי, זה המפתח להתפתחות כלכלית וחברתית, ועם כל הפתיחות שראינו אותה בעשורים האחרונים, של השכלה גבוהה וכו', עם כל הפתיחות, עדיין במדינת ישראל חמישים אחוז של כל מחזור שמסיים תיכון לא מגיע למוסדות ההשכלה. זה פער אדיר, ופתאום תהיה נגישות יתרה במדדים שלא ידענו כמותם. אז העובדה שכל צעיר וצעירה בעולם יוכלו, על אמת, לרכוש השכלה בצורה כזאת, זה יכול להיות אחת המהפכות הגדולות שהאנושות יכולה לחוות. זה מאוד חדשני.

הדבר השני שקורה ואני חושב שהוא לטובה, זה העניין של גילוי העבודה מהבית כמשהו שהוא אפשרי להרבה מאוד הקשרים ולא רק לפריילנס. עכשיו למה זה טוב? קודם כול, לא בכל מצב זה טוב, אבל כאופציה, כמשהו נוסף, קודם כל בפן הכלכלי גרידא, זה מצוין מכיוון שהמרחק הפיזי חדל להוות גורם בלעשות את השידוך, את המאצ'ינג, בין טאלנט, בין כישורים לבין הזדמנויות לתת לטאלנט הזה ביטוי, וזה משהו אדיר כי מה שקורה זה שבדרך כלל אתה מוגבל לאנשים לעובדים שנמצאים בקרבת מקום, אבל כיום אתה תוכל להגיע... בעצם זה מוחק את המושג של פריפריה בהרבה מאוד מובנים. זה משהו, זו התפתחות מאוד רצינית ויש לה גם תופעת לוואי מאוד חיובית אולי של להקטין את העומס בכבישים ואת הפקקים ואת הזיהום שבא עם זה וכו'.

ויש עוד תופעות כאלה. כמה מילים ובזה נסיים מפני שכבר חרגתי הרבה מהזמן, אבל מה לעשות, אני מקווה שלא שעממתי אתכם. כמה הערות נוספות. תראו, אחרי מלחמת העולם השנייה קרו שורה של תהליכים שאפשר להגדיר אותם כהמצאה מחדש של העולם כפי שהכירו אותו לפני מלחמת העולם השנייה. אני רוצה לציין כמה מהם. א. תהליך של דה-קולוניזציה. העולם ב-1939 חלקו הגדול היה עדיין תחת משטרים קולוניאליים של המעצמות הגדולות, בתהליך שנמשך כ-20 שנה ויותר אחרי מלחמת העולם השנייה, התופעה של הקולוניאליזם הסתיימה. כולל אצלנו בארץ, בל נשכח מדינת ישראל הייתה חלק ממשטר קולוניאלי של אנגליה, והשתחררנו מזה. אז זה דבר אחד. זה לא קרה מעצמו, זה היה תהליך זה היה תהליך שנטלו בו חלק גם העמים שהיו תחת שליטה קולוניאלית תוך מאבק עקוב מדם, ראו את אלג'יריה, וחלק תהליכים שקרו בתוך המעצמות הקולוניאליות – לטוב ולרע. זה אחד. הדבר השני זה הקמה של גופים בינלאומיים שחלקם צינתי אותם כי הם נחלשו לאחרונה, אבל שימו לב לכמה מהם: קרן המטבע הבינלאומי, הבנק העולמי, הסכמי הסחר, וכו', האו"ם עם כל הבעיות שיש לו, Unicef, כל המנגנון המאוד מסועף הזה של ארגונים בינלאומיים שבכל זאת תרמו משהו, וזה קרה גם במאמץ מתמשך של יחידים ומנהיגים שהביאו לזה. מדינת הרווחה, אם אתם יודעים, מקורה בעצם בדו"ח בוורידג', שהוגש לממשלת בריטניה בעיצומה של מלחמת העולם השנייה אבל אומץ ע"י ממשלת הלייבור שהוקמה ביולי 1945 בעקבות הבחירות שבהן צ'רצ'יל הובס אחרי שהיה גיבור מלחמת העולם השנייה. זו ראשיתה של מדינת הרווחה שהמשיכה להתפתח תוך המון יוזמות מקומיות, מנהיגות, יוזמות, כאשר בשני העשורים האחרונים היא מאוד נשחקה, אותה מדינת רווחה הייתה המצאה

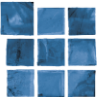
שקמה לעולם אחרי מלחמת העולם השנייה. המאבק לשוויון בנשים התחיל הרבה קודם, במאה ה-19, אבל המהלך המשמעותי ביותר, בשני ממדים, בהענקת זכויות בחירה לכולם ובכניסה לשוק העבודה, שזו המהפכה הכי גדולה שקרתה בהקשר הזה גם של תעסוקה וגם של נשים. אבל זה מאבק שקרה מתוך מנהיגות של נשים, ולא רק של נשים, שניהלו מאבק קשה ועיקש עד עצם היום הזה. אז כל הדברים האלה ייצגו את העולם אחרי אותו זעזוע אדיר של מלחמת העולם השנייה.

רבותי, אני מאוד מאוד מקווה שהזעזוע שלנו לא יהיה אפילו דומה לזעזוע שהוא של מלחמת העולם השנייה. אבל כן יש זעזוע, וטוב שיהיה. יהיה צורך לגלות מנהיגות בכל הרמות כדי לתת מענה לסוגיות שאת חלקן ציינתי, שמתעוררות, שמועצמות בגלל הנגיף, ומה שחשוב לי מאוד לציין – רבותי, אין כיום ספר הוראות שמונח על המדף איך לעשות את הדברים. אם לפני כ-30 שנה, התשובות היו שם, לגבי משטר כלכלי ומדינת רווחה וכו', כל מה שהיית צריך לעשות, רפורמות, על-פי הספר שמונח שם, תאמץ אותו, תוציא אותו לפועל ויהיה בסדר. המדף היום ריק. אנחנו לא יודעים איך לשמר את הטוב שבגלובליזציה ולמנוע את הרע. אנחנו לא יודעים איך לשמר את הטוב שבצמיחה כלכלית ולמנוע את הרע. וכו' וכו'... אנחנו מתקשים מאוד לתת שוויון מלא לנשים ולשמר את מוסד המשפחה כפי שאנחנו רואים. אני חושב שיש תשובות לזה, אני כותב על זה, אבל זה לא מובן מאליו. אז אנחנו צריכים להמציא מחדש את אותו ספר הוראות כדי למלא את המדף, ולזה צריך כאמור מנהיגות בכמה רמות. ברמה האינטלקטואלית, לצערי הרב האקדמיה לא עושה את זה, האקדמיה היא בועה בפני עצמה שלא עוסקת בחשיבה כזאת כמעט. צריך מנהיגות ברמה המקומית, תרתי משמע, ברמה של הרשויות המקומיות, של הארגונים המקומיים וכו', צריך יוזמה אזרחית, צריך יוזמה כמובן גם במנהיגות בפוליטיקה, וזה עקב אכילס כיום של מדינת ישראל ללא ספק. הווירוס הזה תפס אותנו כשהכלכלה במאקרו חזקה, עם כל הביקורת, ויש לי הרבה ביקורת, הכלכלה חזקה. היא תופסת אותנו כשאנחנו גם ביטחונית גם חזקים מאוד. אבל היא תופסת אותנו בנקודת שפל שלא הייתה כמותה בפן הפוליטי, ללא קשר ללא קשר לעמדה הפוליטית של כל אחד מאיתנו ימין ושמאל. אם משהו יכול לאחד אותנו זה התחושה של חוסר אונים אל מול העובדה שכיום זה שנה ורבע שאין ממשלה נבחרת בישראל. יש ממשלת מעבר, שעד היום אלה שממלאים את תפקידי המפתח בהתמודדות מול הנגיף הזה, הם לא האנשים הראויים והם לא נבחרו למטרה הזאת. זה מה שקורה לנו, שבקושי יש כנסת מתפקדת, ואני אומר לכם שאנחנו בתחילת הדרך בהתמודדות עם המשבר הזה. זאת תעודת עניות לנו, לכולנו, בסוף אנחנו כן במשטר דמוקרטי. על זה יש לי מה להגיד, אני די מעורב, אבל אם יהיו שאלות נרחיב את הדיבור.

אני אגמור רק באמירה קטנטונת. היום בבוקר קמתי וכתבתי מאמר שביקשתי להפיץ ביניכם ויופץ אחר כך. הוא באנגלית, כי שלחתי אותו לפרסום לניו יורק טיימס, דרך תום פרידמן, נראה, אולי הוא יתפרסם, והוא חצי הומוריסטי המאמר הזה ויש בו שלושה-ארבעה קטעים שמתייחסים לכלבים, הקטע הראשון, לתינוקות, לשליחים האלה שעובדים בשליחויות, לחרדים ועוד כמה, ומסתכל על מה קורה איתם אל מול התופעה הזאת. אז רק כדי ככה להכניס טיפה של מצב רוח אחר, אז מה קורה עם כלבים? במדינת ישראל יש חצי מיליון כלבים. חצי מיליון. אם היו מצביעים בבחירות היו יכולים אולי לשנות את שיווי המשקל של הנבחרים. בכל אופן, הכלבים כיום יודעים עדנה כפי שאף פעם לא היה להם בחיים שלהם. פתאום הם נמצאים 24/7 עם בני האדם, לבד כלואים בתוך דירות קטנות, מוציאים אותם יותר ממה שהם רוצים לצאת, כי זה מה שיש לעשות. הם זוכים בהמון אהבה וחיבה כי באמת הם נחמדים ונמצאים שמה וכו'. אני אומר צריך להיזהר. אחרי שבועות של זה הם הולכים להתרגל לזה, ומה יקרה ביום למחרת? ציפיות זה דבר קריטי, גם אצל אלה שמצביעים בבחירות, אז אני מזה גוזר כמה תובנות אבל בואו נחשוב על כלבים גם בסיטואציה הזאת. עד כאן.

ש: איך לדעתך יראה עולם העבודה עכשיו, לאחר השימוש הרב באמצעי עבודה מרחוק. אתה התייחסת לזה מעט, והאם הקורונה לדעתך זכתה ליחסי ציבור רבים בזכות הרשתות החברתיות לעומת אירועים אחרים כגון שפעת החזירים וסארס? מה הקשר בעצם בין שתי התופעות? בכל השאלות אתה נגעת, ויש בקשות להרחבה.

ש: איך האירוע הזה ישפיע על האמון בין מדינות? איך תיראה הגלובליזציה במובן הזה של אמון אחרי הקורונה?

ש: מה קורה ברוסיה בימים האלה? אין מספיק חדשות משם, נראה שהיא מביטה מהצד ולא שייכת לסיפור כל כך. האם ייתכן שהווירוס הוא כלי נשק בידי אנרכיסטים או ארגונים נגד הגלובליזציה?

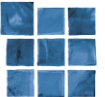
טוב, אז תודה על השאלות. עולם העבודה זה עולם ומלואו. עולם העבודה כבר היה נתון פעם בכוחות מאוד מאוד חזקים של שינוי. אני אזכיר אחד מהם, שזה האוטומציה והבינה המלאכותית. הנושא הזה של ההשפעה של הבינה המלאכותית הפך בשנים האחרונות בכלל בשנתיים האחרונות לנושא מאוד מרכזי בדיונים כלכליים ואחרים, ויש קשת של דעות החל מדעות כמעט אפוקליפטיות של סוף התעסוקה האנושית, הכול יעשו המכונות, ועד לגישות הרבה יותר סבירות בעיניי. בכל אופן, אין ספק שכבר התחיל תהליך של בעצם החלפת אנשים עובדים במכונות, נקרא להם מכונות לצורך העניין אבל זה קשור לבינה מלאכותית בעיקר, ומה שמייחד את זה וזה קורה בשורה ארוכה של ניסויים שלא העלנו על דעתנו שזה עלול או עשוי לקרות, כמו למשל, אני אתן דוגמאות, ברנטגן, ברדיולוגיה, יש חברה ישראלית מאוד ידועה שעוסקת בפיענוח של סי.טי – תמונות הדמיה, ואולי גם של אמ-אר-איי ומפתחים של אולטראסאונד, יותר טוב מרופאים רדיולוגים, אז פתאום המקצוע הזה מאוים. יש כיום תוכנות, הרבה יותר מתוכנות, של בינה מלאכותית, שמשתמשים בהם במשפטים, בתחום המשפט. שוב בפעם, בלי לפגוע באף אחד, אני חושב שרבים מאיתנו היו שמחים שיהיו פחות עורכי דין. לא כולם וכו' וכו'... יש את התהליכים האלה. הקורונה מה שהיא תעשה כמעט בוודאות, בגלל שהאבטלה תגדל הרבה מאוד אז היא בעצם תגרום לכך שהתהליך של הוצאה החוצה של אלה שאין להם כישורים מספיקים כדי להשתלב בעולם המתפתח, יישארו בחוץ יותר מוקדם ויותר מהר ממה שחשבנו. וזה מסוכן מאוד, מכיוון שתסתכלו על זה מנקודת ראות חברתית, מה יקרה עם האנשים האלה שפתאום נהיים חסרי כישורים משמעותיים בגיל 40 או 45 כשתוחלת החיים היא פי שניים מזה. יש פה סוגיות עומק של המכה הזאת, הגידול הפתאומי המהיר של האבטלה. עוד דוגמה לעניין הזה, זה ברור שיש ענף אחד שהוא כבר זה נפגע הכי הרבה וייקח לו הכי הרבה זמן להתאושש, וזה ענף התיירות. וייקח לו הרבה זמן להתאושש משתי סיבות. אחד בגלל שתיירות חברתית זה לוקסוס, ואין מה לעשות, כל העולם יהיה יותר עני ולכן יוצאו פחות על תיירות, והסיבה השנייה זה החשש. לא חשוב מה. ייקח הרבה מאוד זמן כדי שאפשר יהיה לחזור לתחושה שזה בסדר מבחינה בריאותית לנסוע לפה ולשם. תחשבו מי עובד בתיירות, המאסה של העובדים הם חסרי כישורים, במלונאות ובמסעדות וכו' וכו'. מה יקרה איתם? אז אלה הדברים שצריכים לעמוד לנגד עינינו.

בנוגע לאמון בין מדינות, אמרתי קודם שאני רואה בזה סוגיה קשה מאוד שעוד פעם, מחריפה משהו שקיים כבר. אם תרצו, חוסר האמון בין אנגליה לבין האיחוד האירופי, חוסר אמון כמובן בין סין לארה"ב, חוסר אמון בין כל העולם לבין רוסיה. העניין הזה של התערבות בבחירות, של מדינות זרות, כל זה היה שם. אבל שוב פעם, הנה השאלה השלישית ממחישה את זה היטב, ואני לא מנפנף את השאלה, יש הרבה ששואלים שאלה כזאת ובצדק, מה קורה שם? אני בדרך כלל לא קונה תיאוריות של קונספירציה, אבל אין מה לעשות, המציאות גורמת לכם ולהרבה אנשים לחשוב בכיוונים כאלה. ומכיוון שאנחנו לא יודעים, אנחנו לא יודעים. אני משוכנע שלא, שזה לא המקרה, זה לא איזשהו משהו מקיאוולי, מלחמה ביולוגית. אבל לא משנה, יש מקום לשאלה, אבל איך אפשר לפתח מחדש אמון בסיסי בין מדינות כשהמציאות הזאת כופה עליך גם חשיבה של קונספירציות כאלה? אז במובן הזה זה עולם יותר מסוכן ללא ספק.

ש: האם תוכל להתייחס למגזר החרדי, גם בארץ וגם בעולם?

תראו, יש כמובן התמרמרות אדירה בארץ נגד המגזר החרדי לאור מה שאנחנו רואים, התמונות של ההתקהלויות והאיחור הרב של הרבנים להורות על הסגר, והתחושה הזאת מובנת מאליה, אבל אני מסתכל על זה... קל מאוד לכעוס, אבל צריך לקחת צעד אחורה ולתת את הדעת מה יש מאחורי זה.

תראו, מדובר על קהילה שבפועל מנותקת מהעולמות שאנחנו לוקחים אותם כמובנים מאליהם, כמו עולם החדשות או הזרם הבלתי פוסק של פיסות מידע, והזרם הזה זורם דרך כל מסך שיש לנו ואנחנו כל הזמן נמצאים מול לפחות שניים שלושה מסכים, כל הזמן, גם אם לא שמים לב לזה. הם לא. אז מה שמובן מאליה בשבילנו לא מובן מאליה עבורם. זה פעם אחת. והם דרך אגב לאחרונה התלוננו על זה שהמידע לא מגיע אליהם. מה לא מגיע? איפה הם חיים? הם לא חיים באותו עולם, גם אם זה "נקסט דור" מה שנקרא. הדבר

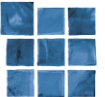

השני, שהוא יותר מעניין אני חושב, שהחרדים לא יודעים שום אוטוריטה אחרת חוץ מהאוטוריטה של הרבנים. בכל עניין בחיים. בכל עניין בחיים. עכשיו פתאום מסתבר שקורה משהו שהאוטוריטה הזאת לא יכולה לתת מענים, מכיוון שמי שידע על אמת מה קורה ומה צריך לעשות הם לא הרבנים אלא מדענים. עכשיו הציבור החרדי אין לו מושג אמיתי... אני בהשכלה גבוהה, עשיתי הרבה מאוד כדי להביא אותם לעולם ההשכלה והיו לי אינספור מגעים איתם וזה היה מרתק. מה שלנו מובן מאליו מבחינת המי יודע מה ואיזה אוטוריטה צריך לקבל וכו', אצלם זה לא קיים, זה כאילו אני הייתי בא ואומר לכם, תראו בעניין ה... איך להקים בניין, אתם לא צריכים מהנדס, אתם צריכים רב. אתה השתגעת? ככה הם מרגישים כשבאים ואומרים להם שבעניין הזה, מה לעשות, בעת הזאת אתם לא צריכים את הרב, אתם צריכים את הביולוג. הם יגידו, מה אתה מדבר בכלל? אין דבר כזה. זה מה שהם חשים. עכשיו, לאור זאת, הדבר השלישי שהוא מאוד גם מעניין, הוא הדבר הבא. תראו, הם חיים, כפי שאתם יודעים, או לא יודע אם אתם יודעים, אם פעם ראיתם את זה מספיק, כי צריך ללכת פנימה ולראות את זה, בתנאי דוחק בלתי אנושיים, הדירות שלהם, המגורים שלהם. אלה דירות קטנות שחולקו עוד פעם ועוד פעם, אני ביקרתי אצל הרבה, וכל פעם הייתי יוצא משם מזועזע איך אפשר לחיות בצורה כזאת, בתנאים כאלו. יש בניינים בירושלים יחסית חדשים, בשכונות חרדיות בירושלים, רבי קומות, שבנו אותם כמובן עם חניות, אפילו חניות מתחת לפני קרקע, כל חניה תפוסה על-ידי מעין דירה בלי חלונות, או עם חלונות שפונה לתוך האזורים המתים האלה הסגורים, ומחלקים איתם לעוד דירות... עכשיו למה הדבר הזה לא התפוצץ קודם, המציאות הזאת? מכיוון שצריך להגיד את האמת, הגברים החרדיים כמעט לא נמצאים בבית, הם מבוקר עד לילה נמצאים או בבית הכנסת, או בשיבה או בכולל או משהו כזה. הילדים נמצאים גם בגיל מאוד צעיר גם במסגרות חינוכיות, נקרא להן, ואז הדוחק לא מורגש ברוב הזמן רוב ימי השבוע. אבל פתאום, תחשבו מה זה עושה למשפחה חרדית עם עשרה ילדים בכך שנמצאים שמה בכך 24/7, זה בלתי נסבל הדבר הזה. מה אני רוצה להגיד, אני לא רוצה להתנבא אבל אני חושב שהשוק הזה... כמובן יש את התוצאות של ההתנהלות שלהם, שכל משפחה חרדית תרגיש כי יש להם קרובים וכו' וזה כבר קורה בבני ברק ובברוקלין, אז אני חושב שמהו יקרה. משהו יקרה. אני לא רוצה להרחיב אבל אתם ממה שאמרתי יכולים להסיק בעצמכם.

ש: מה דעתך על התוכנית הכלכלית שפורסמה אתמול? האם מדינת ישראל מזרימה מספיק כספים למשק בהשוואה למדינות אחרות, ביחס לתל"ג? מה העתיד הצפוי למאות העסקים הקטנים במדינה?

ש: מה לדעתך יקרה מהבחינה הביטחונית והמדינית אל מול הפלסטינים? האם יהיה סבב נוסף, או שייפתח פתח בתהליך מדיני בתקופה של שקט ביטחוני. האם כל האירוע הזה מסיר חומות או מעלה אותם בינו לבין אויבנו?

לגבי השאלה הראשונה, לגבי התוכנית הכלכלית, המציאות גורמת לכך שאתה לא יכול לגבש תוכנית כלכלית חד-פעמית, לשים אותה על השולחן ולהגיד זהו זה ועם זה ננצח. לא. זה כמו מצב מלחמה שצריך לנהל אותו בשוטף מעת לעת. אתה נוקט איזשהו צד יותר משמעותי, אבל כל הזמן זה ידרוש מאיתנו התאמות וכד'. לכן אני לא מתייחס לזה כאל ה-תוכנית הכלכלית. התייעצו איתי, כולל אתמול בבוקר, שר האוצר. אבל אני לא מייחס לזה חשיבות יתרה מכיוון שאני יודע שזו לא המילה האחרונה, שזו לא יכולה להיות המילה האחרונה. ממה שאני רואה ננקטו צעדים שהם באופן ברור נחוצים. הנושא שהתווכחתי איתם ולא הצלחתי בינתיים, אבל זה יבוא, להזיז אותם, זה בנושא השכירות. אתה לא יכול לתת, לא לעסקים הקטנים בוודאי, ולא לאנשים פרטיים, לסחוב על הגב שלהם סכום קבוע ששייך למציאות אחרת כאשר הם מובטלים, כאשר עסקים סגורים. הנושא הזה מאוד סבוך, כי הוא, זה משהו שהממשלה לא יכולה להחליט, כי מדובר על חוזים פרטיים, ולכן יהיה צורך בחקיקה, בחקיקה לא פשוטה. אבל זה אפשרי. לי יש רעיונות איך לעשות את זה, לא אפרוס את זה כאן. מכל הדברים אפשר תמיד לעשות יותר או פחות. זה נושא שלא נגעו בו ולכן אני מציין אותו. ואני אומר לכם שכפי שאנחנו צופים, המצב הזה ימשך שבועות ארוכים, ויהיה צורך לתת לו מענה. יש לי הרבה מה להגיד על הכלכלה אבל אני לא רוצה להיכנס לשם, כי זה ישאב אותנו לכיוון ההוא. אני רוצה להגיד את הדבר הבא: חלק מהמכה היא לא נוראית, באיזה מובן? כשמדברים על אובדן תוצר, אז בואו נחשוב על הדוגמה הקלאסית, מסעדות, אז מה קורה? המסעדות נסגרו, ואנחנו לא אוכלים בהן. אבל אנחנו אוכלים, כלומר אוכלים בבית. אנחנו מייצרים ארוחות בבית. הייצור הזה לא נספר בתוצר הלאומי, אבל הוא קיים. כלומר זה לא שבגלל שנסגרו המסעדות אנחנו לא אוכלים, ולכן יש כאן אחיזת עיניים של חלק מאובדן התוצר, שהוא לא קיים. הוא בעצם הוחלף על-ידי משהו אחר. אותו דבר בתחום הטיפול בילדים, אז נסגרו כל הפעוטונים

והמעונות יום וכו' וכו', ואז כשתבוא למדוד את התוצר הלאומי הוא לא יהיה. לא. יש טיפול ילדים אצלך בבית, כלומר יש חלופות כאלו שהם חלקיות, אבל אתה לא תסבול כל כך הרבה מזה שלא אכלת במסעדה אתמול. אני אומר חלק זה מדומה, חלק זה מאוד אמיתי. ומזה אנחנו כן, אמרתי קודם יהיה יותר עניים, נצטרך להוציא פחות מהכל, אבל אני אגיד משפט... בתנאי שאנחנו נדאג לחלשים. אבל לא ב"בסדר, נעלה להם בחמישה אחוז את דמי האבטלה". לא, לא, לא. בתנאי שאנחנו נדאג לחלשים על אמת, שזה אומר שאני אשלם יותר מסים. אני. וכך צריך להיות. צריך להפנים את זה. בתנאי שנעשה את זה, זה לא סוף העולם הסיפור הזה, כי המדינה כמדינה, כושר הייצור שלה, היכולת האנושית שלה לא נפגעו, אז לכן קצת פרופורציה.

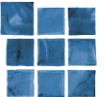
לגבי העניין השני, המדיני ביטחוני וכו', המזל הגדול כמובן, זה שהווירוס כאמור לא יודע מה זה גבולות, ולכן הוא נוגע לכולם, גם אויבנו הקשים ביותר. לכן כולם נמצאים באותה סירה במובן של התמודדות עם אויב חיצוני משותף לכולם, ולכן המצב הביטחוני היחסי לא השתנה, יכול להיות שבשוליים השתפר, אני לא רוצה להיכנס לזה, אבל זה לא השתנה וטוב שכך. הסיכוי להתפרצות ביטחונית, לאירוע ביטחוני משמעותי, ההסתברות הזו ירדה. זה ברור. אבל מה קורה עם השכנים שלנו, כלומר מה קורה עם הפלסטינים? אני חושב שיש פה הזדמנות גדולה, אני חושש מאוד שכרגיל, לא נדע למנף את ההזדמנות הזו כדי להוריד חומות ולא להגביה.

ש: האם יש סבירות שהקורונה תשנה את התפיסה לגבי הקפיטליזם ותעלה את החשיבות של מערכת בריאות ציבורית, של רשת ביטחון? האם מבחינה ציבורית תהיה איזושהי התכוונות אחרת, אולי פחות דגש על צריכה ודברים כאלה?

התשובה היא כן, מכיוון שזה כבר התחיל לקרות קודם. אני מאמין רק בשינויים שמתלבשים על מגמות קיימות ויש לזה איזשהו זרז. למה אני אומר שכן? מכיוון שהווירוס הזה, מה שהוא עשה בכל העולם, כולל אצלנו, פתאום אנחנו מגלים שעשר שנים הזנחנו את מערכת הבריאות, למה? הסברתי קודם, כי רצינו לתת לסקטור העסקי להתפתח במלוא העוצמה, שזה יופי, אבל זה כרוך לכאורה בהורדת מסים ואז יש פחות תקציב למדינה. הקורונה מספקת היום תחמושת כבדה לאנשים כמוני, אני כתבתי מסמך לפני חצי שנה שבו הסברתי שצריך כללים פיסקליים חדשים, שיהיה צורך ותפקיד יותר מרכזי למדינה בבריאות, בחינוך, בתחבורה ובדיוור. ושלא יעזור כלום, נצטרך להעלות מסים לצורך זה. כל מי שאומר אחרת הוא מאמין בהארי פוטר. לכן אני אומר, כן, עכשיו, אני חושב שעכשיו התפיסה תשתנה בעקבות המציאות הקשה הזאת.

והדבר השני, לא פחות חשוב, קצת יותר מורכב, אני אגיד את הדברים. תראו, בשנים האחרונות, לפני הקורונה, מדברים על Secular stagnation, זה מושג של לארי סאמרס שהיה שר אוצר אמריקאי, שהעולם לא מצליח להתרומם, יש משהו שמונע את זה, מורידים את הריבית ל-0 ולא משקיעים. מה קורה כאן? אז אחת התשובות היא שההשקעות הגדולות שצריכות לקרות, הן לא של הסטור העסקי, אלא של הסקטור הציבורי בתשתיות שלא חודשו 50 ו-70 ו-80 שנה, במערכות כמו שצינתי, מערכת הבריאות לאור ה-aging, ההזדקנות של האוכלוסייה, ומערכת החינוך שצריכה להמציא את עצמה מחדש. וכו' וכו' וכו'. היום ממילא יהיה צורך בהשקעות מאסיביות של הסקטור הציבורי למה? כדי להרים את המשק, כי המשק יהיה במיתון, ולכן שני הכוות האלה מצטלבים כדי אולי לחולל שינוי, אני מאוד מקווה.

ש: בנוגע למערכת הבריאות. דיברת רבות על השקעה במערכת הבריאות ובעצם על ההעדפה בהשקעה בסקטור המסחרי ובהגדלת התל"ג לעומת ההשקעה בסקטור הציבורי. בסופו של דבר אנחנו רואים שבעשר השנים האחרונות, במקביל להשקעה בסקטור הפרטי והמסחרי, אנחנו רואים צמיחה משמעותית בהשקעה בבריאות, אולי ההשקעה היא לא מידתית כשמשווים את זה אחד לשני אבל אנחנו רואים צמיחה מאוד משמעותית גם בהשקעה בבריאות. זה בא לידי ביטוי בכל המדדים כשמשווים למדדים ב-OECD מבחינת האפקטיביות של הבריאות בישראל, מבחינת ההצלחה, מבחינת החדשנות בבריאות בישראל, עלייה מאוד משמעותית. תוך כדי ההרצאה, וגם לפני כן, מכיוון שזה עניין אותי, הסתכלתי במדדים ואנחנו רואים שישראל נמצאת במקום מאוד טוב בעולם. עכשיו מדינות שהיו בשפל כלכלי לפני כן, לדוגמה איטליה וספרד, הקורונה הכתה בהם בצורה מאוד קשה, והקריסה של מערכת הבריאות שלהם באה מוקדם יותר מאשר מדינות

אחרות. אם היינו משקיעים רק בסקטור הציבורי, הסקטור הפרטי לא היה גדל ולא היה לנו כסף להשקיע בסקטור הציבורי, זה לא שני צדדים שמזינים אחד את השני?

קודם כל, אני שמח שאתה שואל את זה, כי זה נושא גדול, אז נוכל לגעת בו רק על קצה מזלג. אני סיימתי אתמול לכתוב נייר על הנושא הזה, על מערכת הבריאות בישראל, והוא יופיע בעוד יום יומיים במוסד נאמן בטכניון, ויהיה אפשר להוריד אותו, אבל אם אתה רוצה אני אשלח לך אותו היום.

מה שקורה במערכת הבריאות בארץ זה הדבר הבא: אנחנו אומרים לנו שיש את מערכת הבריאות אחת הטובות בעולם מבחינה מוסדית, הכי מאורגנת. מבחינת הארגון שלו – פנטסטי, לא הייתי רוצה להתחלף עם אף מדינה בעולם. ממש כך. יש לגויים מה ללמוד מאיתנו. לגמרי. אני לא אכנס, אבל איך זה מאורגן. אבל מה קרה? ותראה כמה שמעניין, אנחנו משקיעים, ההוצאה הלאומית על בריאות כחלק מהתוצר היא בערך 7.5%. אתה אומר שההשקעות גדלו מאוד? לא. לא באחוזים מהתוצר, אבל מכיוון שהאוכלוסייה בישראל גדלה פי כמה יותר מכל מדינה אחרת, כשני אחוז לשנה, בעוד שרוב מדינות העולם האוכלוסייה לא גדלה, אז ההוצאות שלנו, רק כדי לעמוד במקום, על בריאות, הן יותר גבוהות, ולכן זה שלא זזנו מבחינת האחוז בתוצר, מה ההוצאה הממוצעת ב-OECD כאחוז מהתוצר? 8.8%. אבל זה רק חלק מהסיפור. מה שיותר מעניין, אנחנו אחת המדינות עם אחוז ההוצאה הציבורית על בריאות מתוך הסך הכול מהנמוכים ביותר ב-OECD. 64% לעומת 74%. מה קורה? חלק ניכר מההוצאה הפרטית על בריאות היא לא מייצרת ממש בריאות, אלא מייצרת תנאים יותר טובים, נהדר, לאלה שמטופלים שם, או גורמת להחלפה של תורים. אלה שיכולים לשלם מקבלים תור לפני, אלה שלא, תור אחרי. אבל השקל שמוצא על בריאות פרטית, לא שווה לשקל שבוצע על בריאות ציבורית. ובנוסף לזה, המדדים הטובים שאנחנו מתהדרים בהם, ובצדק, תוחלת חיים ארוכה מאוד, אחוז פטירות משבץ מהנמוכים שיש ב-OECD, נהדר. אבל זה רק חלק מהסיפור, כי יש הרבה מדדים ממש לא טובים. והמדדים הכי גרועים הם אלה: אחוז הרופאים מעל גיל 55, אחד האחוזים הגבוהים ב-OECD. כלומר הרופאים שיש היום, אוטוטו לא יהיו. ויחד עם זה, מספר הבוגרים ברפואה לאלף איש – מהנמוכים ב-OECD. כלומר, משכנו את העתיד – אוטוטו לא יהיו רופאים, וכך הלאה וכך הלאה. יש פה ארגון בריאות אולי הכי טוב בעולם, ותוצאות היום יותר טובות, שמשקפות את העבר. זה מסך שמסתיר את עומק הבעיה שצריך לטפל בה. אבל אני אשמח לשלוח לך את הפירוט.

ש: אני רוצה דווקא ללכת למערת החינוך הציבורית. אני חשבת בשבועות האחרונים על הילדים שנמצאים ב-Homeschooling, מה קורה להם עכשיו? והשאלה שלי האם התקופה הזו יכולה להיות בעיניך מנוף אמיתי לשינוי מהותי בחינוך בישראל, באבחנה בין למידה והוראה לבין חינוך? והאם ניתן למנף את זה, כי בעיניי זה יופי של הזדמנות. תודה רבה.

אני מסכים איתך לחלוטין שזו הזדמנות. קורה משהו מדהים. דרך אגב, לא אצל כולם. זה האי-שוויון פה משחק. משפחות יותר חלשות אין להם את האפשרות בכלל לקבל אונליין, והורים שצריכים לעזור בתהליך הזה לא יכולים לעזור. יש פה איזו הרחבת פערים מסוכנת. בוא נשים את זה לרגע בצד. יש כאן הזדמנות, כי בדיוק מה שעושה החלק הווירטואלי בהוראה: הוא מחדד את ההבחנה בין העברת ידע לבין אינטראקציה שהיא אינטראקציה בונה, חינוכית, פיתוח של מחשבה, יכולת למידה עצמית, שזה קריטי לעולם שאנחנו חיים בו וכו'.

ממה אני חושש? שלצד ההזדמנות הזו, אני חושש שמה שיקרה לצד החיובי, שהרבה מאוד הורים שבפעם הראשונה נחשפו לעולם ההוראה והלמידה של הילדים, כי ביום יום אתה לא שם. עשית שיעורי בית? לא עשית שיעורי בית? הגעת למורה פעם בשנה לשמוע תשבחות על הבן או הבת. ופתאום אתה צריך להיווכח מה קורה? מה לא? להיחשף, מה לומדים? מה לא לומדים? ההורים יהיו יותר מעורבים, ידרשו יותר, יהיה להם שיח, כי הם יודעים על מה מדובר עכשיו, בפעם הראשונה. עכשיו מדברים על מיליון הורים, יותר. ממה אני חושש? אני חושש שהמורים יהפכו למאוד דפנסיביים. כי פתאום זה יפול. בכלל, אני לא מקנא. תחשוב על היום שבו יחזרו ללימודים, יהיה נורא קשה לנהל את החזרה הזו, ויהיה המון לחץ על המורים, To catch up, מה יקרה עם הבגרויות, ובנוסף ההורים פתאום גילו את עולם ההוראה ויבואו עם דרישות. זה נושא מעניין כי לזה צריך להיערך עכשיו, עכשיו שאני חושב על זה, צריך להיערך לחזרה, כי זה עלול... להפך – כאשר יש פה הזדמנות גדולה. תודה על השאלה.